

Den økonomiske Tilstand i Sorø Amts Købstæder 1735.

Af
Frits Jacobsen.

—o—

Endskønt »den store nordiske Krig« (1709—20) ikke afsatte Spor i Danmark som de to ulykkelige Svenskekrige fra Midten af det forrige Aarhundrede i Form af ødelagte Købstæder og Landsbyer og øde, udyrkede Jorder, saa havde den dog kostet Danmark saa mange Penge, at den økonomiske Tilstand i Landet var meget slet baade paa Land og i By. Regeringen prøvede at gøre noget herimod og udsendte til »Amtmænd, Byernes Magistrater og andre Vedkommende« en Række Spørgsmaal med Anmodning om Besvarelse. Disse Besvarelser findes under Betegnelsen »Relationer over Stifternes Tilstand 1733« i Rigsarkivet.

Af de 8 Spørgsmaal, der skulde besvares, var det første om Amtets Tilstand, og der henvises fra alle Købstæderne til, at det maatte Amtmændene besvare. De øvrige lød saaledes:

- Sp. 2. Hvori Byens Handel, Negotie, Haandtering og Næring bestaar.
- » 3. Om samme har aftaget eller tiltaget, og hvad dertil kan være Aarsag.
 - » 4. Om ind- og udgaaende Varer bliver ført med egne eller fremmede Skibe — hvorledes hvert Steds Skibsfart er beskaffen — hvor mange og hvor store Skibe der findes — hvor deres egent-

- lige Rejser gaar hen, og hvori Befragtningen bestaar — hvad der føres fra og til Byen.
- » 5. Om der findes Fabrikker eller Manufakturere — i hvad Stand — om der før har været andre og af hvad Grund de er aftaget eller »gandske undergangen«.
 - » 6. Om Privilegier — til hvem — af hvad Slags — om de er »Monopoliske eller exclusiva« — hvilke der var paa en vis Tid og hvilke bestandige.
 - » 7. Hvilke og hvor mange Societeter og Laug — Tallene paa Købmænd, Kræmmere, Haandværksfolk og alle, der driver Handel, samt omtrent deres Tilstand, saa vidt vides kan — om Haandværksfolks fattes dem og hvad Slags.
 - » 8. Om der er Indbyggere nok til at dyrke Landet — om Landvæsen og Agerdyrkning ikke kunde forbedres — hvad begge deri fattes.

Ringsted:

Byens Hovednæring er Landbrug. Jorden er Fæste og tilhører den latinske Skole. Der maa svares Tiende til Kirken og Præsten og Landgilde til Skolen. En Del Vognmænd findes, som kører for rejsende Folk. Af Købmænd er der fire, som driver »en ringe Bondehandel«. Den øvrige Befolkning er dels Haandværkere og dels Daglejere.

Efter hvad de ældste beretter, skal Byen tidligere have været i bedre Tilstand og have haft flere Bygninger og Indbyggere end nu, og denne Tilbagegang skyldes, at Byen har været hjemsøgt af forskellige Ildsvaader og desuden lider ved, at Haandværkere paa Landet faar Indpas i Byen, stik imod Lov og Privilegium.

Byen maa ganske vist betale et stort Consumptionsbeløb (Afgift af Fødevarer), men dette skyldes mere Indbyggernes indre Stridigheder end erhvervet Velstand. De største og mest formaaende vil baade

have Lise og Haand over de ringe, som er det største Antal i Byen og ikke taaler nogen stor Byrde, hvis der skal være Sandsynlighed for deres Fremgang.

Købmændene bliver ogsaa »fornærmet« ved, at Folk paa Landet holder Salg med grove Varer som Salt, Tjære, Tran m. m. og ved, at Tabalet- (Tabulet o: Hængehylde, Hængeskab, der blev baaret paa Ryggen) Bissekræmmere fra andre Byer afsætter deres Varer paa Landet. Nogle kommer til Vogns med udenlandsk, grøn Humle, som sælges paa Landet.

Da Ringsted ligger »midt i Sjælland«, er der ingen Sejlads; men Købmændene henter deres grove Varer i København, Slagelse, Skælskør, Holbæk og Køge.

I Byen har aldrig været Fabrikker eller Manufakturer, og ingen Borger vides at være i Stand til at kunne anlægge og drive saadanne. To Personer, en Farver og en Musicant, har livsvarigt Privilegium paa at maatte holde offentlig Værthus for alle rejsende.

Der er i Ringsted 4 Købmænd, 25 Vognmænd, 14 Skomagere, 4 Feldberedere, 4 Snedkere, 2 Kleinsmede, 2 Slagtere, 1 Glarmester, 1 Handskemager 5 Skræddere 1 Tømrer, 1 Drejer, 3 Grovsmede, 1 Bøssmager, 2 Bagere, 1 Hattemager, 1 Remmesnider, 2 Vævere og 1 Bødker. Kun Vognmænd, Skomagere og Feldberedere har Laug. I de saakaldte Sct. Jørgens Gaards Huse bor nogle Husmænd: 1 Hugger eller Karetmager, 1 Væver, 1 Brolægger, 2 Bødkere og en, som lægger Straatag. Disse Personer unddrager sig alle Byens »Tynger« under Paaskud af, at de bor i en Bondegaard. Kun nogle faa Mennesker er af god, nogle af maadelig, men de fleste af ringe Vilkaar og Tilstand.

Besvarelse af det sidste Spørgsmaal overlades til Amtmandens Overvejelse.

Borgmester Jørgen Jacobsen Friis giver saa nogle Forslag til Byens Opkomst. Han anmoder om, at den maa blive sat til et bestemt Consumptionsbeløb, som

skal lignedes paa alle Indbyggerne og betales i Terminer paa Amtstuen, hvorved man muligt ogsaa kunne forskaanes for en Consumptionsforpagter. »Gud bevare mig vel for at have nogen som helst Hensigt til Formindskelse eller Skade af Hr. Majs. Interesser«; men Byen vilde være bedst tjent dermed. Naar en Forpagter antages, skal han stille Kaution, og Kautionisten tager han blandt de bedste i Byen; tit tages 2—3 Interessenter med, og alle vil de søge at vinde, ja, idet mindste slippe for Consumption af deres egen Husholdning. Saaledes vil nogle af dem, der bedst har Raad, slippe for at betale, og de vil lade deres gode Venner faa Moderation og se gennem Fingre med Forseelser, medens den fattige prompte maa betale af alt og straffes haardt for Overtrædelser.

Det er »Aahenbart mod god Borgerskabs Forstaaelse« saaledes at gøre Forskel paa Borgerne. De fattige er den største Flok, »og naar de er og bliver i Armod, er det en uhorlig og anselig Tab«. Efter Kongens Paa-bud skal alle være delagtig i Byrden, hvorfor der skal holdes Mandtal to Gange aarlig; men dette sker ikke her i Byen.

Folk, der rejser gennem Byen, har — til Skade for Vognmandslauget — ofte lejet Bøndervogne i Korsør helt til København og fremviser en Seddel som Bevis for, at de kører i Herskabets Ærinde. Hvis Rig-tigheden af disse Sedler skulde konstateres ved Ed, vilde der blive en mærkbar Forandring. Vognmændenes Tal i Byen burde reguleres; de rejsende skal nok blive betjent alligevel.

Naar saa endelig Kongens Forordning mod ulovlig Krohold og Brændevinsbrænding paa Landet ogsaa blev overholdt af Byens Indbyggere, og Politi og Øvrighed vilde holde tilbørlig Opsyn med en Del Borgere, »som til en eller anden Fejl ellers maatte inclinere«, vilde de fremsatte Forslag være »til enhver Købstads store og ønskelige Bedste«.

Sorø.

»Til denne liden Bye er ingen Seillatz, haver vi heller ikke noget Jordsmon af Agger, Eng eller Græsgang, men er alt sammen Sorø Skole tilhørende«. Der er intet Vognmandslaug, da der intet er at pløje, og Landevejen løber uden om Byen, saa at de rejsende ikke kommer ned i Byen, »saa at Byen fast er næringsløs«.

Den Smule Næring, som Byen har, skyldes mest Sorø Skoles Bønder, som leverer Skat, Landgilde og Laanekorn til Klosteret og skover for det og dets Betsjente, »ved hvilke Lejligheder de undertiden til Nødtørft drikker en Pot Øl eller et Glas Brændevin i Byen«.

Da Byfoged Jørgen Sørensen for ca. 35 Aar siden tiltraadte sit Embede, laa mange Pladser i Byen øde som Følge af en stor ulykkelig Ildebrand for syv Aar siden. Dog er disse til hans store Glæde ved »Møje, Flid og Energi« blevet smukt og anseligt bebygget, og hvad Bygninger angaar er Byen nu i en ønskelig og god Tilstand. Der er blevet bygget et nyt Brandhus, hvor Brandredskaberne nu er samlet, medens de før laa henstrøet rundt omkring i Byen, samt et Vagthus, som ogsaa er tjenlig til andet Brug.

Ingen Fabrikker eller Manufacturer findes og kan heller ikke oprettes, da der ingen Lejlighed eller Adgang er dertil.

Der findes et vel indrettet privilegeret Værtshus, tilhørende en Købmand ved Navn Johan Adolf Foss; men han er snart næringsløs (i Bygningen er nu Amtsmuseum).

Kun Skomagerne — 13 Mestre — har dannet Laug. Desuden findes 4 Købmænd og Kræmmere, 2 Pottemagere, 1 Feldbereder, 2 Hattemagere, 2 Slagtere, 1 Bager, 1 Parykmager (vel for Skolens Skyld), 2 Remsnidere, 3 Smede, 1 Skoflikker, 1 Væver, 2 Murermestre, 2 Snedkere, 1 Rokkedrejer, 2 Skræddere, 1

Barber, 1 Tømrer og 1 Handskemager samt nogle, der handler med Øl og Brændevin. Der mangler ikke Haandværkere til Byens Behov.

Borgerskabet har været samlet; men ingen — heller ikke Byfogeden — vidste at fremføre noget til Byens Opkomst, »siden alle Vilkaar og Lejligheder, hvorved Byen kunde vinde Tiltagen og forbederes, er borte og afskaaren«.

I Anledning af denne pessimistiske Udtalelse skriver Stiftsbefalingsmanden, Baron Gersdorff, at han heller intet kan fremføre udover, at der kunde plantes Tobak ved Byen.

Slagelse.

Af Købstæderne er Slagelse den, som har anvendt mest Papir og Blæk for at afmale Tilstanden og vise, hvorledes den eventuelt kunde bedres.

Besvarelser og Forslag indsendes af Borgmester J. Lassen paa Bystyrets Vegne, af S. Lintrup (vistnok en Prokurator i Byen) og af Raadmand Peder Jensen; men disse forskellige Skrivelser er sammenarbejdet her.

Raadmandens Skrivelse indeholder dog fortrinsvis Forslag og omfatter hele 16 Punkter.

Byens Befolkning er Haandværkere, Vogn- og Avlsmænd. Der findes kun faa Forretninger, som sælger Salt, Tjære, Tran og Humle til Bønderne, samt Klæder, Lærred »Særser« (Sirts), Cartuun (Kattun) Baand og Bændler, hvilke Varer fortoldes ved Skælskør eller Korsør Toldsteder og tilføres paa Vogn. Avlsmændene har Avling i Byens Mark og paa deres Ejendomsjord samt paa de Stykker, de eventuelt har lejet af de fattiges Jorder. Nogle ernærer sig ved at brygge Øl og brænde dansk Brændevin, medens Vin og Brænde-Vin hentes i København. Resten af Befolkningen er »Daglejere og Indsiddere, afdankede Folk, iblandt hvilke er mange fattige, hvormed Resten af Byen er opfyldt«.

Byen er i de sidste 10 Aar aftaget meget, særlig hvad Handelen angaar, hvilket skyldes, at Skælskør og Korsør i Løbet af nogle Aar har faaet flere Købmænd end forhen. Landmændene søger mest de Byer, hvor de lettest kan sælge deres Kornvarer, og herfra hjembringer de til Gengæld, Hør, Humle, Tobak og andre Varer, som de faar for billigere Pris end Slagelse Købmænd kan sælge til, idet disse selv maa købe hos Købmænd i Søstæderne.

En anden væsentlig Grund er, at en Lade- og Losseplads, Skibsholm (ved Udløbet af Tude Aa), som Slagelse havde stor Nytte af, er blevet nedlagt for en Del Aar siden (Lintrup skriver 70, Peder Jensen 40, det skete i 1664). Ved denne Havn havde Købmændene Pakhuse, udskibede Kornvarer o. a., og da havde Byen langt større Handel. Indvaanerne i Slagelse stod sig vel, og der fandtes bemidlede Købmænd; men nu efter Havnens Lukning ses det Tid efter anden, at mange Gaarde og Huse var nedfalden i Byen. Efter at de store Skatter for 12—15 Aar siden ophørte er en Del Bygninger igen opført, »men endnu af slet Bygning«.

J. Lassen skriver, at Havnen nedlagdes »uvist af hvilken Grund«; men Peder Jensen giver den Forklaring, at det skete, fordi Byens Købmænd ikke havde økonomisk Evne til at vedligeholde Pakhuse og Skibsbro, hvorfor Lade- og Lossepladsen flyttedes til Korsør. Den virkelige Grund — som maaske er »glemt« med Vilje — var den, at denne ulovlige Havn var en Torn i Øjet paa Skælskør og Korsør, som fik Kongen til at nedlægge den. (Se nærmere: Gunnar Knudsen: Vaarby Aa — Aarbog 1914.)

Der rettes indtrængende Henstillinger til Regeringen om at aabne Havnen, da »Byen vilde heraf mærkelig tilbage«. Ganske vist har Slagelse ikke Midler til at opbygge Skibsbroen, men man haaber, Kongen vil hjælpe med Ege- og Bøgetræer fra Distriktets Sko-

ve — »de er ikke til at faa her for Penge«. Toldbetjentene fra Korsør maatte nok kunne passe Skibsholm ogsaa; thi »deres Formænd har efter Byens gamle Privilegier maattet besøge og opagte Skibsbroen«.

De faa Forretninger i Slagelse handler i Lübeck, Flensborg, Norge og andre Steder i Egnene med de smaa Fartøjer, de kan befragte i Skælskør og Korsør, undertiden i Flensborg og Sønderborg. Skibene tager til Tider lidt Kornvarer med herfra.

For ca. 20 Aar siden blev i Byen oprettet to »Manufacturer og Fabrikker«, nemlig et Tobaksspinderi med dertil hørende Tobaksplantage. Raadmand Peder Jensen var Ophavsmanden og havde i 10 Aar Privilegium paa at spinde Tobak; men derefter begyndte andre paa det samme. Denne Virksomhed gik i nogen Tid godt, og mange fattige Folk fik derved Brødet; men nu er den gaaet tilbage, saa at der i Stedet for 100000 Pund nu ikke avles 10000 Pund. Grunden hertil er den, at Folk foretrækker den fra Lübeck indførte Tobak, endskønt det er Kongens Vilje, at den danske skal foretrækkes frem for »anden gemen Tobak«, hvilket ogsaa var det bedste, især da Tobakken »er passabel nok for gemen Mand, og Pengene derved vilde blive i Landet«. Der burde derfor udstedes et Forbud mod Indførelse af fremmed Tobak, som skulde konfiskeres, hvis den fandtes hos en eller anden.

Læsere, der under Verdenskrigen har maattet døje med den »oversøiske« fynske Tobak, vil nok med Forstaaelse kunne læse om Danskernes Modvilje mod »Selvforsyning« i forrige Tider paa dette specielle Felt.

Ved samme Tid, som Tobaksspinderiet blev oprettet, anlagde Borgmester Lassen »et dygtigt Garveri, da sligt aldrig havde været her før«. Han fik et 10 Aars Privilegium, men overlod det senere til en an-

den Borger i Byen, Zacharias Bendsen, som har det endnu og »fabrikerer saa godt og forsvarligt Læder af alle Slags, som noget Steds i Riget findes, hvoraf Regimenterne her i Landet er i mange Aar blevet forsynet, og Skomagerne har tjent Penge, der saaledes er blevet i Landet«.

Der findes 9 Haandværkslaug i Byen, nemlig Vognmændenes, Skomagernes, Bagernes, Liglauget, Smedenes, Feldberedernes, Slagternes, Vævernes og Skræddernes. Af Kræmmere er der 10—12, hvoraf de fleste er Høkere, som tager deres Varer i de nærmeste Købstæder og derfor ikke med Rette kan kaldes Købmænd. Deres Tilstand er ikke let at vide noget om, da den kun bestaar i Huse, Gaarde og udestaaende Gæld, »som nu om Stunder over alt fast Land anses for uvis«. Af Haandværkere er der flere, end der vel kan ernære sig. De fleste er fattige, hvad enten det skyldes, at der er for mange eller at de ikke er »rette Husholdere«. Af Societeter findes kun Liglauget.

Af Jord er der temmelig meget til Byen og nok til at dyrke den. Markerne nær ved Byen er af Bonitet, da de ofte gødes; men de længst bortliggende bruges til Havresæd og hviler derfor oftere. Avlsmændene er for det meste fattige, fordi de ikke kan have den fulde Nytte af Jorden. De øvrige i Byen, særlig Daglejerne og Indsidderne, benytter sig af Græsningen til deres Kvæg, Faar, Gæs, Svin og deslige Kreaturer. Byen er Tid efter anden blevet opfyldt af saadanne Folk, saa at Avlsmændene kun lille eller ingen Nytte har af Jorden, fordi disse selvraadige Personer uden videre indsætter paa Græsningen, hvad de vil, uden at betale derfor, »skønt det er Ejendomsjorder, købt for Sølv og Penge«, medens Ejerne maa betale Skatterne, lukke Gærder, tage mod Indkvartering etc.

Ganske vist findes der en Bylov (trykt i »Danske Vider og Vedtægter«); men de jordløse retter sig ikke

efter den, hvorfor Avlsmændene ønsker, at Kongen vil approbere Loven, og at Tienden til Sct. Mikkels og Sct. Peders Kirker for Fremtiden maa ydes i Skæppen.

Ud over Besvarelserne paa de otte Spørgsmaal fremsætter Raadmand Peder Jensen en Del Forslag til Forbedring af den økonomiske Tilstand og slaar især til Lyd for »Selvforsyning«.

Der bør oprettes Manufacturer i Byen; thi derved vilde den vokse i Bebyggelse. Pengene, der nu gives ud for udenlandske Varer, vilde blive i Landet, hvorved Byerne vilde blive rigere og Kongen med Tiden faa stor Fordel gennem Consumption og andre Afgifter. »Tjenere og Kuske saa vel som andre ordinære Personer kunde rigelig forsynes med Tøj af inddlandsk Tilvirkning. Det har jo behaget Kongen at klæde sine Soldater i dansk Klæde. Der udtrækkes til »Leveri« (Liberi) større Sum til fremmede Lande, end man forestiller sig«.

Ulden til disse Klædefabrikker kunde skaffes, hvis hver Landmand enten af fri Vilje eller efter Paabud holdt et Schæferi efter Gaardens Størrelse. Dermed var enhver bedre tjent end med den store Mængde hornede Stude og Køer, som for Tiden kun giver ringe Fordel. Ulden vilde blive mere »begærlig« og i Pris, maaske højere end den udenlandske Uld, men Pengene blev i Landet.

Han kommer derefter ind paa Forholdet mellem By og Land og siger, at de bedste Haandværkere af Snedkere, Tømrere og Murere bor paa Landet, men tager den største Del af deres Næring i Købstaden. En har f. Eks. i 2—3 Aar tjent ca. 400 Rdl. i Slagelse. Paa Landet sidder saadanne Haandværkere saa godt som frit, mens Byhaandværkeren maa udstaa allehaande Byrder, hvorfor han ikke kan konkurrere, men synker ned i Fattigdom. Dette kunde forhindres ved et Paabud om, at der paa Landet kun maatte fin-

des de Haandværkere, som Forordningen tillader, og at de kun maatte arbejde for Bonden. Hvis der saa tillige kunde ske den Forandring i Consumptionen, at de i Byerne, som ingen Næring har ved Øl-, Brød- og Brændevinsalg, fik nogen Moderation, mens de, som har deres Næring deraf, betalte mere end før, vilde mange Mennesker opmuntres til at flytte ind til Købstæderne, som nu affolkes.

Nu er det den modsatte Klage, der lyder.

I Købstæderne burde der kun være et vist Antal Bryggere og Brændevinsbrændere, hos hvem andre kunde faa Øl og Brændevin til Aftapning. Ingen Haandværker maatte drive mere end een Profession; men mange driver nu 3—4, hvorved de mere forarmes end beriges, da de forsømmer det ene for det andet, og den ene ødelægger og fordærver Haandteringen for den anden.

Der burde ogsaa kun findes et vist Antal Bagere og Slagtere til Byens Behov, og de skulde leve af Professionen alene, hvad let kunde lade sig gøre, hvis Bagere og Slagtere blev aldeles afskaffet paa Landet, hvor mange strejfer om i 3—4 Mils Omkreds og køber og sælger deres Varer billigere, end det kan ske i Købstæderne, hvor der skal betales Consumption.

Lov om Krohold paa Landet sigter til Byernes Vel, men Proprietærer, Præster og Degne i stor Overflødhed brygger og brænder, og Bonden tager sine Varer hos dem i Stedet for i Købstaden, hvad der burde forbydes. De uprivilegerede Kromænd her i Amtet tager heller ikke Øl og Brændevin her i Byen, men brygger og brænder stadigvæk selv. De, der har Privilegium til at brygge og brænde for rejsende, misbruger deres Privilegium og leverer til andre Kipper og Kroer samt til Bryllupper, Barsler og andre Gilder paa Landet, saa en saadan Kromaud, der nu svarer 6—8—10 Rdl. til Kassen, let kan bruge 3—400 Tdr. Malt aarlig, hvilket en Borger i Købstaden maa

svare 200 Rdl. og derover i Consumption af, saa Kongen kunde regne med mere Fordel af een Borger end af ti eller endnu flere Kromænd.

En Borger, Chr. Roede, tilføjer i Peder Jensens lange Skrivelse, at det store Krohold, der i mange Aar har vedvaret paa Antvorskov Slot, har været Slagelse til liden Baade, og skal det vedblivende finde Sted, »maatte vi fattige Indbyggere frygte for aldeles Undergang«.

Peder Jensen foreslaar ogsaa, »at alle Barsler, som gøres paa Landet iblandt Bønder blev rent og plat afskaffet, saasom derved forødes megen Guds Gaver i Æden og Drikken til ingen Nytte; men den ene ruinerer den anden ved slige daarlige Bekostninger, ja, de forsømmer deres Gerning og Velfærds Iagttagelse og følger ej andet deraf end onde Svitte«.

»Det gode Forhold mellem By og Land« har dengang nok ikke været til Stede i nævneværdig Grad.

Det er til stor Skade for Købstæderne, at Kromænd, Proprietærer, Skippere, Baadsmænd og fremmede Humleførere sælger forskellige Varer paa Landet til Bønderne for en lavere Pris end Købmændenes, hvilket kan lade sig gøre, da disse Varer indføres uden om Toldboden, og der som Regel ingen Udgifter er til Fragt. De omløbende Tabalet- eller Bissekræmmere skader ogsaa Købmændene meget. Det er for det meste Soldater, Baadsmænd og deres Kvinder, som burde lade sig nøje med den Besolding, de faar af Kongen. De svarer ingen Skat og bedrager Folk med daarlige Varer. Nogle faar Indpas i Byen, »saa der snart ingen vederhæftige Folk findes i Byerne som i fordums Tid, og naar Købstadmanden er i Vanmagt, staar det heller ikke uden slet til for Landmanden, saasom den ene dog skal leve af den anden«.

Ingen Garver burde have Lov at bo paa Landet. Alle Professioner aftager, og Feldberederne, som i Fortiden var en indbringende Profession, er i de sid-

ste 20—30 Aar meget forringet. Grunden er den, at før gik »Bønder og andre ordinære Personer, ja, endog skikkelige Borgerfolk« i Almindelighed i Underklæder af Skind. Nu derimod bærer en Bondekarl 2 a 3 Vadmelstrøjer paa een Gang, skønt han var bedre tjent med een god Skindtrøje. Hvis den Forordning kom, at Borger- og Bondestand skulde klæde sig i Skind som før, kunde der spares megen Uld til Fabrikkerne samt Farveløn. Vore egne Faare- og Vædderbælge, Lamme- og Bukkeskind vilde blive i Landet, medens de nu udføres til ringe Pris. Endelig vilde Feldberederne derved igen komme til Velstand.

Det vilde ogsaa være til Byens Vel, hvis Markeder blev afskaffet, saa ingen Kramvarer eller Markedsarbejde maatte bringes til Marked. Hver Handelsmand skal nære sig, hvor han bor, og de mange Haandværkere af forskellig Slags, som kommer til Marked med deres Varer, skader de sjællandske Haandværkere, idet de for en »lideligen« ringe Pris saa godt som bortgiver deres Varer, saa de ikke engang kan tjene til Rejsen. Sjællandske Haandværkere maa ikke komme paa de fynske Markeder med deres Frembringelser.

De »højnødvendige« Heste- og Kvægmarkeder burde dog bibeholdes her.

Derefter langer Peder Jensen ud til de »Reformerte«, som har siddet i Landet en 20 Aars Tid uden alle »Onera« (Byrder), hvorved de har haft et Fortrin fremfor Landets Haandværkere, »som maa svare alle Paabud til det yderste«. Det er efter Kongens Vilje, at de har bosat sig forskellige Steder i Landet, og der burde kunne ses nogen Frugt deraf; men efter at de har betjent sig af andres Bygninger, er mange rejst igen med alt, hvad de har tjent her i Landet, mens »egen Nation har udstanden Byrden for den- nem og sig selv«.

Det sidste Hjertesuk fra Peder Jensen gælder den

»tiltagende Overdaadighed som anden overflødig Ødselhed og Levemaade«. Da han var ung, kunde en Købmand aabne en god, komplet Bod med udenlandske Varer for en Kapital paa 6—7000 Rdl., thi da klædte en god Borgerkone sig »udi en Sartzes Kior-tel — og Mandfolkene udi maadelig Klæde og Skinddragt. Nu koster en saadan Bod 60—70000 Rdl., og saadanne kostbare Boder findes nu i Overflødighed. Saa mange Penge som derved gaar ud af Landet er det ikke til at undres over, at Armoden i Landet er saa stor. »Og kunde der siges meget om disse Rariteter, om man torde tale«.

Dette synes Raadmanden nu ikke at have været saa bange for, og han slutter med at udtale, at hvis Kongen ikke vil forordne Folk, hvorledes de skal klæde sig i hjemlige Manufacturer, vil Pengemanglen blive langt værre.

Korsør.

Fra Korsør var kun indkommet en Kopi af Byens tidligere gjorte Indstilling, og der foreligger kun Baron Gersdorffs Betænkning paa denne.

Som første Punkt har Byen klaget over, at den lider stor Nød ved høj Vandflod, naar Vinden staar paa Landet. Det er den samme Klage, vi møder i 1682, og Baronens udtaler, at det er nødvendigt, at denne Ulempe afhjælpes; men Byen magter ikke de dertil nødvendige Omkostninger. De nødvendige Træer til et Bolværk maa skaffes, og Amtets Bønder maa være Byen behjælpelig med Opførelse af en forsværlig Dæmning, som vilde gavne Byen meget, da den tit lider Skade ved Vandflod.

Byen har ogsaa klaget over, at dens Skibe skal klare Fyrpengene i Nyborg, og i »Betænkningen« udtales, at skønt Korsør ligger meget bekvem for »Commercen« (Handelen), saa hindres dens Handel meget derved, at dens Skibe altid — baade paa Hen- og

Hjemrejsen — skal gaa over til Nyborg for at betale Fyrpengene. Dette kunde ske paa Korsør Toldkammer og derfra ordnes.

De saakaldte »Frيرهjser« føles af Byen som en Byrde, hvilket ogsaa var Tilfældet med Ringsted og Slagelse. Slagelse oplyser saaledes, at disse Rejser med »Østers, Vildsvin, Courerer m. m.« koster Byen 2—300 Rdl. aarlig, hvorfor det vilde være rimeligt, om de omliggende Købstæder, som ingen særlig Bekostning havde af saadanne Rejser, bidrog med en aarlig Hjælp, som foreslaas til 50 Rdl. fra Skælskør og 80 Rdl. fra Kalundborg til Slagelse.

Det kan ikke ses, hvor stor en Udgift Korsør har haft om Aaret til saadanne Rejser; men mon man ikke kan gaa ud fra, at Forslaget fra Slagelse om »mellekommunal« Beskatning har fundet Genklang i Korsør?

Det sidste Punkt angaar Færgeløbet. Dettes Interesenter er nu i Enighed samlet i et Societet; men Gersdorff er ikke klar over, om Kravet i Anledning af den Smakke, som Fjenden borttog i Krigstiden, »kunde endnu være funderet«, da han ikke med den indsendte Kopi har faaet nærmere Oplysninger.

Skælskør.

Det er helt velgørende at læse Borgmester Niels Stubs Indberetning fra Skælskør; thi den giver Udtryk for et Lyssyn paa Tilværelsen, som det i høj Grad skorter paa for de andre Byers Vedkommende.

Til Spørgsmaal 2 svarer han, at da Byens Omegn er et temmelig godt Kornland, bestaar Byens Handel mest i Indkøb af Korn hos de omliggende Proprietærer, Præster og Bønder, til hvem Købmændene saa igen leverer alle Slags Bygningsmaterialer og de til Husholdningen nødvendige Ting. Desuden forsynes andre Købmænd i Slagelse, Sorø og Ringsted med adskillige Varer fra fremmede Stæder.

Byen er i Borgmesterens Tid gaaet frem. Der er kommet flere Indbyggere, Købmænd og Haandværkere. De fleste øde Pladser er bebygget nu, og gamle, forfaldne Huse er blevet repareret. En ny Bro og Skibsplads er opbygget fra Grunden; den havde næsten i Mands Minde ligget saa godt som øde, hvilket havde medført aarlige Udgifter til Vedligeholdelse.

Grunden til Fremgangen er »først og fremmest den almægtige Guds Forsynlighed, der har bevaret Byen i Almindelig for Ildsvaade og de Negotierende i Særdeleshed for utaalelig Søkade og lagt sin Velsignelse i Indvaanernes Foretagende — dernæst Deres kongelige Majest., der i saa mange Aar har forskaanet Byen for ekstraordinære Skatter og paabudder«.

Ingen af de andre Købstæder har fundet Anledning til at takke Kongen for en saadan Naade.

Udførsel og Indførsel af Varer sker i det væsentlige paa egne Skibe; men Indløbet til Havnen er i Tidens Løb blevet tilstoppet, saa Skibene maa ligge paa Reden omtrent $1\frac{1}{2}$ Mil fra Broen for at lastes og losses ved Pramme; kun Skibe, som højst ligger 5 Fod i Vandet, kan flyde til Broen. Uden ekstraordinær Hjælp kan Byen ikke bringe Forholdet i Orden.

Af Skibe findes en Krøjert (tremastet, mindre Skib), 28 Laster drægtig, en Galiot ($14\frac{1}{2}$ L.), en do. (9 L.). Disse tre Skibe gaar næsten hvert Aar til Norge med Rug, Byg og Malt og hjemfører Fiskevarer, Tran, Stenkul, Jern, Brædder og alle Slags Bygningstømmer, tager undertiden i Bergen Fragt til Lübeck og sejler derfra til Gulland efter Kalk. Desuden haves en Brigantine (10 L.) og en Galiot (7 L.), der sejler som fornævnte; men Brigantinen sejler en Gang om Aaret til Danzig eller Königsberg og hjemfører Hør, Blaar, Hamp og eventuelt Stoffer.

Endelig findes her en Jagt (6 L.), en do. (5 L.) og en do. ($3\frac{1}{2}$ L.), som sejler til Flensborg med Kornvarer og hjemfører Tagsten, Mursten, Hamp, Humle,

Tjære m. m.; undertiden gaar de til Lübeck og til Sverrig efter Møllesten, Bastreb, Beg, Tjære og Brædder.

I Byen findes ingen Fabrikker, kun en Farver med kgl. Bevilling og Forpligtelse til at holde By og Op-land upaaklagelig ved Lige for samme Pris som andre, »hvilket han hidtil har gjort«. I Løbet af de sidste 3—4 Aar har nogle af Byens Borgere anlagt Tobakspantager, men opgivet dem igen, »muligt fordi de ikke dermed har funden Regning«.

Af Societeter findes ingen, men et Skomager- og et Smedelaug. Borgerskabet er omtrent 80 i Tallet foruden kongelige Betjente, gejstlige, Enker og Daglejere. Her er 8 Købmænd og Kræmmere og næsten lige saa mange Skippere, »hvilke fusker paa samme Haandværk«. En Købmand Lorentz Petersen, som driver Handelen sammen med sin Broder er i »overmaade god Tilstand«; de andre Købmænd har det nogenlunde. Af Haandværkere er her »40 og nogle«, hvoraf en Del kun har ringe Formue, andre lidt mere. De øvrige af Byens Borgere bestaar af Værtshusmænd, der ernærer sig ved Øl- og Brændevinssalg og den Smule Ayling, de har til Byen. De Haandværkere, som vi endnu mangler her i Byen, »indfinder sig nok selv Tid efter anden«.

Det ottende Spørgsmaal henvises til Amtmandens Erklæring.

Hvad blev saa Resultatet af alle disse indsendte Klagesuk og mere eller mindre velfunderede Forslag til økonomisk Opgang?

Dette Spørgsmaal kan ikke besvares her; men af de Bemærkninger, som Stiftamtmand, Baron Gersdorff knytter til de forskellige Besvarelser ved deres Indsendelse til Regeringen, kan vi se, hvorledes hans Stilling var til de forskellige Punkter.

Med Hensyn til Haandværkernes »Fornærmelse« i

Ringsted henviser han til en tidligere indsendt Erklæring, der ikke fandtes i de undersøgte Arkivalier, men som rimeligvis har givet Byen Medhold i dens Klage. Derimod kan han ikke gaa med til, at Vognmændene skulde danne et sluttet Laug, fordi andre, som ejede Heste og Vogn, vilde komme til at lide derunder. Dog tilføjer han frøstende, at det med Tiden maaske kunde lade sig gøre, hvis de gjorde »allerunderdanigst Ansøgning« derom.

Som tidligere nævnt er Tobakken den eneste Redningsplanke, han kan anvise **Sorø**, da Byfogedens Erklæring ingen Forslag indeholder til Byens Opkomst.

For **Slagelse** Bys Vedkommende tager han straks fat paa Havnespørgsmaalet, som synes saa vigtigt for Byen, og udtaler sin Tilslutning til Forslaget — og saa med Hensyn til Opsyn af Toldbetjente fra Korsør. Han mener dog, at Byen maatte kunne skænke Tømmeret til den nødvendige Skibsbro.

Trods hans Anbefaling blev Skibsholm Havn dog ikke oprettet igen.

Om ulovligt Krohold og Brændevinsbrænding siger han, at de ulovlige Kroer paa Landet skal være afskaffet ifl. kgl. Befaling. Proprietærer, Præster og Degne maa lige saa lidt som Bønderne brygge og brænde til Salg; men han mener dog, at »Inkvisition« (Eftersyn) om Kroer ved Rettens Betjente ikke er nødvendigt. I Byerne skulde Haandværkere ikke have Lov til at brygge og brænde; men at der kun maa findes et vist Antal Bryggere og Brændevinsbrændere i hver By, kan han ikke anbefale; thi der er mange Købmænd, som derved har deres bedste Handel, »og blev Antallet reduceret, hvoraf skulde da de øvrige leve?« Ingen burde dog bruge mere end een Profession. De Kromænd paa Landet, som har Privilegium, er der vel intet at gøre ved; men det vilde være til Købstædernes store Opkomst, om al Bryggen og Brænden paa Landet blev forbudt og intet Privilegium udstedt mere.

Med Hensyn til Tobakken henviser han til sin Erklæring under Skælskør.

Han bifalder, at Stof til Klæder, Livréeer og Soldateruniformer skal tages fra danske Fabrikker, men mener, at naar Ulden fra Kongens tyske Provinser blev sendt til Fabrikkerne i Stedet for at blive udført, vilde Schæferier ikke være nødvendige, hvis de ikke allerede var anlagt. Det beror mest paa, om nogen kan se sin Fordel derved.

Tabalet- og Bissekræmmere burde anholdes, hvor man traf dem, og deres Varer konfiskeres. Kromænd og Proprietærer, som sælger grove Varer til Bønderne, skulde straffes og have Varerne konfiskeret. Om Skippere og Baadsmænds Handel skriver han: »Er virkelig kun Fuskerier og fordriver de andre, burde straffes«. Han synes, at Humleførere skal have Lov at sælge paa de aarlige Markeder. At afskaffe Markederne, som er til en Købstads eget Bedste, kan han ikke gaa med til, da det vilde bringe Folk til at give de Priser, som Købstadens Købmænd forlangte.

Et Forbud mod, at der findes Garvere paa Landet, har han intet at indvende mod og heller ikke mod, at Bagere og Slagtere ikke maatte findes i større Antal i en Købstad end til dens Behov.

Om Forslaget til Ophjælpning af Feldberedernes Profession ved at paabyde Skinddragter siger han, at »det kunde ikke skade nogen«; men kom der et saadant Paabud, burde Øvrigheden foregaa andre med et godt Eksempel, om ikke just med at gaa i Skindklæder, saa dog med »en maadelig og ærbar Dragt af saadant Klæde og Tøj, som udi Landet Tid efter anden kunde vorde fabrikeret«.

Denne lille Skose til de »ikke-gemene« blev vist det eneste Resultat af Forslaget.

Enhver Haandværker burde have Lov til at søge de Markeder med sine Varer, hvor de bedste Salgsbetingelser var.

Med Hensyn til Klagen over de »Reformerte« udtaler Gersdorff, at disse Folk er til Landets Opkomst; men de maa ikke sælge deres Varer for lavere Pris, end der er gældende for andre Købmænd i Landet.

Han kan ikke gaa med til det drakoniske Forslag om »Barslers Afskaffelse«, men siger, at »naar ingen Exesser (Udskejelser) derved begaaes, og de lader sig nøje med Landets Produkter, var vel ikke noget derved nødvendig at afskaffe«.

Til Peder Jensens Forslag om at forbyde Bønderne at blande Mjød, hvorved Borgerne mister en stor Fordel — en bestemt Kromand blander 20—30 Tdr. aarlig — svarer han, at »dette turde vel ikke Landmanden betages«.

Baronen har vel syntes, at naar han tillod »Barsler uden Exesser« skulde der ogsaa lidt Mjød til for at højne Humøret hos Gæsterne.

Der er kun to af Klagepunkterne fra *Skælskør*, hvortil der er føjet Bemærkninger af Gersdorff. Til 4. Spørgsmaal udtaler han, at de andre Købstæder baade tilfører og aftager Varer fra »Schiælschiør«, og Byen er ogsaa »bekvem« for Handelen. Endskønt en kongelig Auordning af 1682 forbyder Skælskør udenlandsk Handel, saa vil den dog af førnævnte Aarsager komme paa lige Fod med Helsingør, Køge, Kalundborg, Næstved og Holbæk. Til Hjælp for den saaledes begyndte Succes og Handelsforfremmelse maa Havnen gøres i Stand og Indløbet maa af kyndige Mænd undersøges, om maaske ikke Grundingen kunde opmaales, men Byen kan ikke udrede de dermed forbundne Omkostninger.

Om Tobaksavl skriver han, at der gaar aarlig flere Penge ud af Riget til Tobak, end man skulde tro, og hvis den hjemlige Tobaksdyrkning kunde fortsættes, saa Landet kunde forsyne sig selv med Tobak, vil »en utallig Summe Penge aarlig blive i Landet«. Plantagerne kunde bedst anlægges ved Landstæderne, hvor

der er Avling, og hvis enhver blev paalagt at anvende en vis Del af sin Jord dertil aarlig, vilde det ikke komme nogen til Skade, at den udenlandske Tobaks Indførsel blev aldeles forbudt.

I et Brev af 4/2 1736 til Kongen giver Baron Gersdorff en summarisk Oversigt over Indholdet af de fra Amtmændene indsendte Besvarelser fra Landet; men disse kan der muligvis blive Lejlighed til at omtale nærmere i en senere Artikel, hvorfor hans Bemærkninger udelades her.

Om Købstæderne skriver han, at de dyre Indkøb af Varer efter Tidernes »Leylighed og Beskaffenhed« ikke kan forandres af andre end Købmanden selv, da det i Henseende til fri Handel og Vandel staar Køberne frit for at byde og Sælgerne at acceptere; men da Bonden er pligtig til at tage sine fornødne Varer i Købstæderne, maa Købstadmanden være skyldig at tage sine fornødne Varer hos Bonden igen, dog uden at være til nogen især forbunden.

Pengemangelen kan vel ved Tidernes Forbedring og en god sparsommelig Økonomi afhjælpes, og herved maa iagttages, at de Varer, man kan faa her i Landet, ikke maa hentes andet Steds fra, da baade Borger og Bonde rigelig kan klare sig med Landets egne Produkter.

I Slutningen af 1735 nedsatte Christian VI »General Landets Økonomi og Kommercekollegium« (senere almindelig kaldt Kommercekollegiet), der skulde have at gøre med, hvad der vedrørte Landvæsenet samt Industri og Handel, og da denne Regeringshandling vel maa betragtes som en Følge af de gennem Relationerne indhentede Oplysninger, kan der saaledes peges paa eet haandgribeligt Resultat af disse.

Det er interessant gennem det her meddelte Hovedindhold af Købstædernes Besvælinger at se Byernes krampagtige Forsøg paa at faa fjernet alt, hvad der kunde smage af Konkurrence fra Landets Side,

gennem Forbud mod Handel paa Landet og mod et saa godt som de fleste Haandværk af Betydning fandtes paa Landet, eller at Landhaandværkere tog Arbejde inde i Købstæderne.

Der skulde gaa langt over hundrede Aar, før »den frie og lige Adgang til Erhverv« blev indført paa Landet ved Næringsloven af 1857.

Købstæderne har heldigvis let forvundet dette.
